

ספרותם של יהודי ספרד והמזרח, צוהר לעולמם הרוחני והחברתי

יוסף טובי

כתבי סופרים יהודים ספרדיים ומזרחיים בלשונות יהודיות וזרות — סקר ביבליוגרפי של הספרות היפה במאה העשרים, כרך א, ריכוז הסקר ועריכתו, בצירוף מבוא — יצחק בצלאל, תל-אביב תשמ"ב, הוצאת אוניברסיטת תל-אביב והמרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח במשרד החינוך והתרבות, 442 עמ'.

קית-יהודית), אנגלית, בולגארית, גרוזית, מאקדונית, ספרדית-יהודית (לאדינו), סרבית-קרואטית, ערבית, צרפתית ורוו-סית. כל שפה מהווה מדור בפני עצמו, והספרים שבו נרשמו בידי חוקר היודע אותה שפה והקרוב אצל ספרותה. המדור העשיר ביותר הוא זה העוסק בספרות בלשון הצרפתית, ששימשה את יהודי צפון-אפריקה, מצרים ותפוצות אחרות; לאחריו המדורים — באיטלקית, באנג-לית, בבולגארית, בערבית ובלאדינו. חיבורים מועטים ביחס נכתבו בלשונות האחרות. הכרכים הבאים במפעל זה מיועדים להביא את רשימת הספרות היפה בלשונות יהודיות וזרות אחרות, שמספרן הכולל מגיע ל-29, וכן את רשימת הספרים, שנתחברו קודם למאה העשרים. ראוי לציין, שהרשימות כוללות רק את הספרים שהופיעו בדפוס, ולא את אלה המצויים בכתבי-יד. חלוציותו של המפעל עולה מכך,

הכרך שלפנינו הוא פרי ראשון, וטעמו מעט טעם בוסר בו, של מפעל מדעי חלוצי בעל ערך מרובה — מפעל 'קדמת', המשותף לאוניברסיטת תל-אביב ולמרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח שבמשרד החינוך והתרבות. מפעל זה, שמרכזו הוא יצחק בצלאל, תכליתו היא לפרסם רשימה ביבליוגרפית מלאה של כתבי הסופרים היהודים הספרדיים והמזרחיים בספרות היפה לסוגיה ובסוגי גים סמוכים לה, כמו: זכרונות, מסות וכיוצא באלה, שנכתבו בלעז ובלשונות יהודיות. כן שמו להם יוזמי המפעל למטרה, בשלב יותר מאוחר, לברור את מיטב היצירות שברשימה המתוכננת, לעודד את תרגומן לעברית ואת הוצאתן לאור, וכן לחשוף ספרות זו בכללה למחקר ולהוראה.

בכרך הראשון, שהוא מקיף למדי בממדיו, נכללו החיבורים שנכתבו במאה העשרים בעשר שפות: איטלקית (ואיטל-

ברור ביותר ליחסם לתקומת ישראל בארצו ולמרכזיותו של העם בציון כמאורע קארדינאלי בקורות העם היהודי בדור האחרון. לא לעיתים רחוקות אף עולים ההדים של המתחים שנוצרו בארץ בין היהודים המזרחיים והספרדיים ובין היהודים האשכנזיים, שכן לא מעטים מן הסופרים הללו ביקרו בארץ והתרשמו מן החיים בה, או לפחות ניזונו ממידע על התפתחותה הרוחנית והחברתית.

אין צריך לומר, שספרות זו מתארת לעיתים קרובות את המשבר החברתי-הרוחני של הדור הצעיר, שיצא מתחומיה של הקהילה היהודית המסורתית, ובעיקר במלאח ובחארה שבערי צפון-אפריקה ובכפריה, אל העולם המודרני המערבי. ערכים שמרניים-יהודיים רבים איבדו את חיוניותם בעיני המשכילים החדשים, אך לא תמיד היה בתרבות המערבית כדי לספק את מאווייהם הרוחניים.

יהא זה מן היומרה לערוך השוואה חד-משמעית על סמך התרשמות מצומצמת הניתנת להתקבל מן העיון בספר שלפנינו בין הספרות של היהודים יוצאי מזרח אירופה ומרכזה, שנקלעו אל העולם המערבי באירופה המערבית, כאמריקה ואף בארץ-ישראל, ובין זו של היהודים המזרחים והספרדים שנקלעו לעולם זה. אף-על-פי-כן, נראה לומר, שהמעבר מן 'הישן' אל 'החדש' בארצות האסלאם והפזורה הספרדית מלווה בקשיים ובמתחים מרובים יותר. ניתן להבחין, שאין נכונות טוטאלית לוותר על ערכי העבר היהודי בלבדו המזרחי. לעיתים קרובות אפשר לחוש כרצון העמום במידת מה לשמר את האופי המזרחי-היהודי, היותר מקורי. אנאלוגיה לתופעה רוחנית זו אפשר למצוא גם בספרותם של יוצאי-המזרח בארץ-ישראל לפני קום המדינה ולאחר קומה, תופעה שהיא חורגת ממסגרת של כתיבה נוסטאלגית

שעד עתה נתפרסמו רק שני חיבורים ביבליוגרפיים בתחום זה, מאת שמואל מורה על החיבורים בלשון הערבית (ירושלים תשל"ד) ומאת ג'ורג'יו רומאנו על החיבורים בלשון האיטלקית (פירנצה, 1979).

העיון בספר שלפנינו פותח צוהר אל טרקלין רחב-ממדים — עולמם הרוחני-החברתי של קהילות ישראל במזרח, בצפון-אפריקה ובארצות הפזורה הספרדית במאה העשרים, עולם זה אינו מופר כלל לקורא העברי, משום שרוב יצירותיהם הספרותיות של היהודים בקהילות אלו נכתבו לא בעברית. כלי להתייחס לעצם השאלה המנסרת לאחרונה בקול גדול בחלל עולמנו בארץ-ישראל, מה היתה תרומתם של יהודי המזרח לספרות העברית או היהודית החדשה, מתגלה במפעל ביבליוגרפי זה, באופן הסותר בעליל הנחות רווחות, כי אכן מאז אמצע המאה ה-19 ועד ימינו, קיימת יצירה יהודית עשירה ביותר בקרב הקהילות הללו. אמת, חלק גדול מן החיבורים האלה אינם בעלי רקע יהודי מובהק, ולעיתים אף יש שהם עונים את המפעל הציוני ואת מדינת ישראל. בין כך ובין כך, יש בהם ביטוי ישיר או עקיף לשאלת מקומו ומעמדו של העם היהודי בעולם המודרני, ובוודאי אין להתעלם מהם.

אופייני הדבר, שסופרים בארצות הבאלקאנים, באיטליה ובצרפת מתייחסים בחיבוריהם לשואה במלחמת-העולם השנייה, שהביאה להשמדתן של קהילות שלמות, בעוד הסופרים בארצות האסלאם — בין במזרח ובין בצפון-אפריקה — מעמידים את חיבוריהם על בעיית היחס שבין העם היהודי לסביבתו הערבית-המוסלמית. שאלה זו הוחרפה בשל הסכסוך היהודי-הערבי על ארץ-ישראל, הן לפני קום המדינה ועוד יותר בעת קיומה. אלה גם אלה נותנים ביטוי

מהמורשת היהודית (עמ' 24), היא שיש הצדקה לכך. משום מה נרתע בצלאל מלעסוק בשאלה, 'ספרות יהודית ספר-דית-מזרחית מהי', אף שזו השאלה הרלבאנטית לספר שערך. אך לעניות דעתי, אין מקום לשאלה הראשונה ואף לא לאחרונה. כל עוד קיימת זהות או הזדהות של יוצר כבן לעם היהודי, יש מקום לבחינת יצירתו כפרט במכלול היצירה היהודית וביחסה לעולם הרוחני הכללי הסובב אותה; וכל עוד קיימת זהות או הזדהות של יוצר כבן לקבוצה זו או אחרת בתוך העם היהודי, בארץ-ישראל או מחוץ לה, יש מקום לבחינתה בתורת שכזו. ובוודאי יש מקום לרישום ביבל-יוגרפי מפורט של יצירות מסוג זה. ולו כדי לספק מידע בסיסי לתחום שכמעט אינו ידוע. אפשר כמובן לדקדק דקדוקי עניות ולשאול, אם פלוני שניתק קשריו עם העם היהודי או פלמוני שאינו מזדהה עם מוצאו הספרדי או המזרחי ראוי לכוללו ברשימה זו. אך לא בזה העיקר. אין בהכללה זו משום התוויית תווית לשבח או לגנאי, אלא רצון להימנע מאי-בוד מידע. יבוא החוקר ויטול את שכר-צונו ליטול. כך נהג העורך, ויפה נהג (ראה עמ' 24).

מה יכול להיות משכנע יותר לחשיבות המפעל מאשר 'גילוי' עשרות ומאות יצירות שיש בהן כדי ללמד על הלכירוחם והגגייהם של יוצרים המבטאים קהילות שלמות שאינן קיימות יותר כקהילות, לאחר שבניהן נטשון, אם בעלותם ארצה ואם בהגירתם לארצות המערב. די לנו שניתן דעתנו לכך, כי ספרות זו לא נכתבה בלשון העברית, כך שאינה יכולה להיקרא על-ידי בני הדור הצעיר בישראל. למעלה מכך, רובה כתובה בלשונות לעז שאינן נשמעות אלא לחלקים קטנים של תושבי הארץ — צרפתית, איטלקית וערבית, שלא לדבר על לשונות לעז אחרות או

על עולם עבר שחלף ואיננו. הדברים ניכרים לא רק בכתיבת ספרות יפה לסוגיה, אלא גם בפנייתו של הדור הצעיר מיוצאי המזרח לעסוק בחקר מדעי של תולדות הקהילות שמהן יצאו הוא ואביו-תיו, מתוך כוונה ברורה למדי, להשפיע לא רק על אופן הצגתו של העולם היהודי-המזרחי בהיסטוריה היהודית, שהחלה להיכתב מאז אמצע המאה שעברה ועודה הולכת ונכתבת בימינו, אלא אף על דרך עיצובם של החיים היהודיים החדשים במדינת ישראל.

אחת המסקנות המדהימות העולות מן הספר — והדבר חייב להעמיק את הרהורינו באשר לדרכו של העם היהודי בארצו החדשה ולקשריו עם יהדות התפוצות — היא, כי למרות שרובם של יהודי ארצות האסלאם והפזורה הספרדית מרוכזים במדינת ישראל מאז קום המדינה, הנה קטן ביותר חלקם של היוצרים בני קהילות אלו החיים בארץ, לעומת אלה היושבים בארצות אחרות. האם נובע הדבר מן המצוקה הכלכלית-החברתית שליוותה כספחת את היקלטותם של העולים מארצות האסלאם בארץ? או שמא מניעים נפשיים-רוחניים שצמחו על קרקע הרעיון הקונפורמיסטי של הניסיון להציג את היהדות וההיסטוריה היהודית במונחים זרים להם הם שעמדו להם למכשול ואילמו את פיהם?

כראש מבואו לספר דן יצחק בצלאל בשאלה, ספרות יהודית מהי, בהתבססו על דבריהם של יוצרים כמו ח"י ביאליק ואלבר ממי ושל חוקרי ספרות, כמו דב סדן, גרשון שקד ואיתמר אבן-זוהר. תכלית דיונו היא להצדיק את עצם עריכת הרישום הביבליוגרפי של ספרות יהודית שנכתבה בלשונות זרות, גם כשאינה עוסקת בנושאים יהודיים. מסקנתו, בהסתמכו על דברי ביאליק, כי ספר בעל תוכן אנושי כללי אפשר שיהיה חלק

היה מן הראוי להקדיש מאמצים מרובים יותר כדי להגיע אל אותם ספרים שרי- שומם מתבסס על איזכורים ממקורות שונים ולא על עצם ראיית הספרים, וכך להשלים פרטים מינמאליים באשר לזהות המחברים, מקום מגוריהם ותא- ריכי חייהם. שנית, יש צורך בציון מקום מציאותם של החיבורים באחת או בכמה מן הספריות המרכזיות בארץ, במיוחד באשר לספרים נדירים שאינם מצויים בכל ספרייה. לצורך שני עניינים אלה, יש לקיים קשר עם ספריות לאומיות בחוץ- לארץ, ובעיקר עם ספריית הקונגרס בוו- שינגטון, הספרייה הלאומית בפאריס וספריית אוקספורד באנגליה. שלישית, יש לקבוע שיטת רישום מיומנת, יותר מדוייקת ומקובלת, שתהיה אחידה לכל הספרים. רביעית, יש ללוות את הספר במפתחות מפורטים של שמות המחברים, היצירות, ארצות-המוצא וכו', כדי לאפשר שימוש יעיל ונוח בחומר הרב המשוקע בספר. אפשר להניח, שמפתחות כאלה יבואו בספרים הבאים המתוכננים של המפעל. אף-על-פי-כן, היה מן הראוי להקדיש מאמץ נוסף, כדי להבטיח את שכבר נעשה. אחרי הכל, במחקר מדעי היהדות קמו כבר מפעלים ביבליוגרא- פיים מפוארים, ונתפרסמו בדפוס עבודות ביבליוגראפיות מפורטות, מקיפות וחשו- בות ביותר, ויש ללמוד מהן. די לנו כאן, אם נפנה תשומת ליבם של האחראים על המפעל לעבודתו המצויינת של אברהם יערי המנוח על הדפוס העברי בקושטא (הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשכ"ז).

מובן, אין בכוננת הערות אלו כדי לפגום כלשהו בחשיבותו של המפעל. אלא היא הנותנת, דווקא בשל ערכו הגדול, כדאי הוא שעניינים אלו יבואו על תיקונם בכרכים הבאים וכמהדורה חדשה של כרך זה.

לשונות ייחודיות שהיו נחלתן של קבוצות קטנות של יהודים כגון בולגארית, סרבית-קורואטית, פרסית-יהודית, מאל-איאלאם (שפת יהודי קוצ'ין) ועוד.

לא מעט ספרים נפגם אפילו רישומם הביבליוגראפי, בשל היותם כתובים בשפות נידחות ובשל הפיזור הגיאוגראפי העצום של העם היהודי, באופן שנמנע מהעוסקים במפעל זה להגיע אל החיבורים עצמם, והיה צורך להיזקק לרישום פרטים מכלי שני ושלישי. נקיטת הדרך של 'שב ואל תעשה' בנידון זה – אם מבחינת הרישום הביבליוגראפי ואם מבחינת תרגומן של היצירות הראויות שבהן לעברית – לא רק שתפגע במעמדה של לשוננו הלאומית, שהיא היחידה שיש בכוחה לקשר בין תפוצות העם היהודי ובין פרקי תולדותיו וספ- רותו, אלא בעצם קשרינו עם יהודים חיים ועם יצירה ומחשבה יהודיות תוססות מחוץ לארצנו. בכך הרינו כורתים מדעת ענפים שלמים של התרבות היהודית.

לא כאן המקום להאריך בדבר עצם צמיחתה של ספרות זו כחלק מתופעת החילון בקהילה היהודית המסורתית, ואף לא במידת היזקקותם של היהודים באר- צות האסלאם והפזורה הספרדית לספרות מדעית וחילונית קודם לתקופה המודר- נית, והקשר שהיה, אם היה, בין שתי תופעות אלו. עדיין לא נחקרו הדברים לעצמם, לא באשר לניתוח ההיסטורי, ובוודאי לא באשר לניתוח הספרותי. אך ברור מעל לכל ספק, כי במפעל זה יש משום העמדת אמצעי חשוב ביותר להכרת חייו הרוחניים-החברתיים של עם ישראל במאה השנים האחרונות.

אך דא עקא, ולכך המכוון בראשית דברינו, כי לפנינו פרי שטעמו בוסר. דווקא בשל חשיבותו הרבה של המפעל, יש לתמוה לא מעט על דרך-הרישום- הביבליוגראפי הלקויה. ראשית, דומה,

ספר בראשית בארמית-יהודית חדשה

עידו אבינרי

יונה צבר, ספר בראשית בארמית חדשה בניבם של יהודי זאכו (עדה ולשון, ט), ירושלים תשמ"ג, מפעל מסורות הלשון של עדות ישראל והוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, מח + 294 + IV עמ'.

העברי המקורי. סטייה כזו ישנה גם במי- לים הבאות: סדום, יצחק, אברהם. וטוב מראה-עיניים מהלוח-נפש. אביא ארבעה קטעים מקבילים של תחילת ספר בראשית: הראשון — במקורו העברי, השני — בניב יהודי זאכו, השלישי — בניב אורמי הנוצרי, והאחרון — בניב יהודי זאכו בתעתיק פונטי:

הספר שלפנינו הוא עוד אחד מפרות עטו המרובים של פרופ' יונה צבר. הספר כולל בתחילתו רשימות כלליות על הרי- שום והעריכה, ומבוא על טיב התרגומים לספר 'בראשית' בניבי הארמית-היהודית החדשה (על נאמנות יתירה ותרגום מילולי משועבד, על סטיות למיניהן, ועל היסודות העבריים שבתרגום). אחרי-כן בא ספר 'בראשית', (כ-130 עמ') בניב יהודי זאכו, לרבות מקבילות בניב יהודי דהופ. נלווים לאלה תשעה נספחים, ביניהם: פרקים בניב יהודי עמדייה, בניב יהודי אורמיה, בניב יהודי זאכו בתעתיק פונטי וכו'. משאר פרקי הספר נזכיר עוד במיוחד את המילון לכל ספר בראשית בנוסח יהודי זאכו.

I (א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. (ב) והארץ היתה תהו ובהו וחשך על-פני תהום ורוח אלהים מרחפת על-פני המים. (ג) ויאמר אלהים יהי-אור ויהי-אור.

בהקדמות השונות לספר מצוי חומר לתיאור לשוני של הטקסטים שבו. ידועה הבעיה איך להעתיק ā (תנועת a ארוכה) לעברית. המחבר פתר זאת כך: a קצרה סימנה פתח, ו-ā סימנה קמץ, עם a או בלעדיה. כן נפתרה בעיית שני אל"פין בסוף מלה, כגון בתעתיק 'ar'a = אראה (במקום אראא). המחבר מוסיף שבדרך- כלל לא צוין הטעם, מפני שהוא לרוב מלעילי, לבד ממקרים כגון בָּנוּן = בְּנִי (סמיכות מקוצרת), וכן מִפְּקוּלָא = הוצי- אוה! ציווי עם כינוי המושא וכו'. עוד יש לציין מילים עבריות שאולות, השומרות לפעמים על ההטעמה המקורית: חֲכָמִים. כפי שראינו, יש כאן סטייה מהניקוד

II (א) בְּד קמאיה כְּלַקְלָה אֵילָאָהָ אָאָלָד שְׁמָה וְאָאָלָד אָרְאָא. (ב) אָרְאָא וְיֵלָא כְרוּתָא וְכָרְאָבִי, כְּשָׂבָא אַל פְּסָנָאס תְּהוּם, פּוֹכְדִי אֵילָאָהָ גְמַה־פְּבָנָא אַל פְּסָנָאסָד מְאִיא. (ג) מְרָה אֵילָאָהָ: הָאָוָה בּוֹהֲרָאִי, וְיֵלָה בּוֹהֲרָאִי.

III (א) בְּרָשִׁית בְּרָלָא אֵלָהָ לְשִׁמְיָא וְלְאָרְעָא. (ב) וְאָרְעָא חָרְבָא וּסְפִיקְתָא (ה)נָא, וְהוּיָא עַל פְּתָא דְתְּהוּמָא, וְרוּחָה דְאֵלָהָ רְפוּפָא עַל פְּתָא דְמְיָא (ג) וְ(א)מְרָא אֵלָהָ: הָנָא בְּהָרָא, וְ(ה)נְלָא בְּהָרָא.

הוא לשון זכר, אבל התואר שלו בא
בנקבה בגלל המקור העברי.

*

ופטור בלא הערות אי־אפשר: המחבר
משתמש בתשדיר לציון הדגש החזק,
ודבר זה הוא לשבח, כגון: **בָּ, אַכָּא**. אבל
הוא משתמש בתשדיר גם לא בבג"ד
כפ"ת, כגון: **זְלָה**. לשם מה? הרי כאן
אפשר היה להשתמש בדגש חזק רגיל
זְלָה. וכיון דאתינן להכי — את ה־**ה** בסוף
מציין צבר כ— ה ולא י, אבל דבר זה
בא גם בריבוי השמות, ושם אין זה
מתאים מבחינה היסטורית.

התעתיק של **ila:ha** לא ברור. הרי
צריך להיות **ila:ha**, בתנועה ארוכה
בהתחלה. **pasuá:s** בסמיכות — צריכה
להיות מצוינת בה ההטעמה, הואיל והיא
יוצאת מהכלל. **ma:ya** — צריכה לבוא
נקודה תחת ה־**m**, לציון הנחציות. כל
ההערות האלו — מתוך הפסוקים הראי־
שונים לספר 'בראשית', שהובאו לעיל.
כמה הערות על העברית: בעמ' כה יש
חיספוס קל בעברית. נאמר שם: 'כנהוג
בעדות יהודיות אחרות, גם ליהודי כור־
דיסטאן היו תרגומים עממיים'. צריך
להיות: 'היו גם ליהודי כורדיסטאן',
בעמ' ט נאמר: 'ספר בראשית... כולל
מקבילות... וצריך להיות: 'לרבות
מקבילות' (כולל בעברית ישמש כלואי
או כנשוא). אחרון אחרון — יונה צבר
כותב, למשל: רו, ל־ל, וצריך להיות:
והאות וא"ו, או ו, או ו־וא"ו; וכן: לאות
ל, או למ"ד, או ללמ"ד. האות העברית
היא חלק בלתי־נפרד מן המלה, ואי־
אפשר לכתוב, למשל: ב־ספר.

לסיכום: ספר חשוב העניק לנו יונה
צבר, ויישר כוחו; ובמיוחד חשוב הניקוד
הפונטי, המאפשר לקרוא את הטקסט,
כפי שהוא מבוטא בפי דוברי השפה.

(1) **bid qamāye xliqlē 'ilāha IV**
'ālid šimme u'ālid 'ar'a. (2)
'ar'a wēla xrūta uxarābi, xišla
'il paswās tihom, pōxid 'ilāha
ginhabbibwa 'il paswāsīd māya.
(3) **mirre ilāha: hāwe bohrāyi,**
wēle bohrāyi.

אחר־כך בא מילון משווה לשלושה
פרקים מבראשית. למשל, המלה תרדמה
מתורגמת בניב זאכו: **טוֹרְרָמָא**, בניב
עמדיה: **נוֹמָאנָא**, בניב אורמי היהודי:
נוֹמָנָא, ובניב אורמי הנוצרי: **שְׁנָתָא**
יְקוֹרְתָא.

*

'עדות בעל דין כמאה עדים דמיא' —
לפיכך מגיע שבח ללא סייג ליונה צבר
על דבריו הבאים על ספרו (עמ' כז):

כאמור, המגמה הכללית היא
לתרגם את נוסח המקרא מלה
במלה ככל שאפשר, ולכן התו־
צאה היא לשון קפואה ובלתי־
טבעית (ההדגשה שלי —
ע"א)... חוסר הטבעיות של
הסגנון ניכר בהשמטת מלות־
קישור חיוניות בלשון הדיבור,
ומאידיך, בגיבוּב־יתר של מלים
ריקות שצירופן הכולל הוא בעל
משמע מעורפל או חסר משמעות
לחלוטין... נראה שלפחות חלק
מאלה לא שימשו מעולם בלשון
הדיבור, אלא הומצאו לצורך
תרגומי המקרא בלבד.

בעמוד שלאחריו (עמ' כח), בפרק על
נאמנות יתירה, מביא צבר את הדוגמה
הבאה, בין היתר: 'דיבתם רעה' מתורגם:
'עִיבָא דוֹהוֹן פְּרִתָא' — כלומר, אילו
תירגמנו מילולית לעברית: 'הגינני
שלהם רעה' (ולא רע). דהיינו, 'עיבא'

יהודי ולאומן תורכי

אבנר לוי

Jacob M. Landau, *Tekinalp, Turkish Patriot 1883-1961*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul 1984

טקִינאלֶפּ, (משמע המלה בתורכית הוא תואר אצולה נסיכותי) משהחל בפעִי-לותו הציבורית והספרותית, שינה מספר פעמים את נטיותיו האידיאולוגיות, ועם זאת היה תמיד פאטריוט תורכי. בשנים הראשונות שלאחר מהפכת התורכים הצעירים (1908) הוא נטה לעות'מאניזם, דהיינו יצירת אומה עות'מאנית המיוסדת על אזרחות עות'מאנית; מאוחר יותר תמך בתורכיפיקאציה של בני-המיעור-טים, בתקופת מלחמת-העולם הראשונה היה פאן-תורכיסט ועם הקמת הרפוב-ליקה הפך להיות כמאליסט.

הוא גם השתתף בקונגרס הציוני ה-9 בהאמבורג (1909). בנאומו בקונגרס הוא הציג את עצמו כפאטריוט עות'מאני אמיתי וקרא להגירה יהודית המונית לאזורים שונים של האימפריה העות'מאנית, כדי לחזקה. הוא התנגד לריכוז ההגירה היהודית בארץ-ישראל, שמטרה תו לכונן בה מדינה יהודית (עמ' 21). מאוחר יותר הוא קבע ליהודי תורכיה 'עשרה דברות' חדשים, הכוללים: תורכי-פיקאציה של השמות, של לשון-הדיבור ואפילו של התפילות (עמ' 23, 282-286). מפליאה ביותר התמסרותו של מואיז כהן לאידיאולוגיה הפאן-תורכיסטית, שהיא גזענית ביסודה. הוא לא ניסה להסביר, איך ישתלבו יהודי תורכיה באימפריה שתיוסד על איחוד גזעי-תורכי. לנדאו קובע, כי אמנם מואיז כהן לא

טקִינאלֶפּ, בשמו המקורי מואיז כהן (1883-1961), היה אחת הדמויות המענ-יינות ביותר בקרב יהודי תורכיה במאה ה-20. נולד בסרס (כיום כיוון), חי בנעור-ריו בסאלוניקי, עבר בשנת 1912 לאסת-אנבול ומת בניצח. כל חייו היה פאטריוט תורכי, כפי שקובע שם החיבור שלפנינו, וניסה לשכנע את יהודי תורכיה להיות תורכים בני דת-משה. הוא היה משפטן, כלכלן, הוגה-דעות, איש-ציבור, סופר ועיתונאי, שפירסם במשך 60 שנה כתבים בתורכית, בלאדינו, בגרמנית, בצרפתית ובאנגלית, על נושאים מתחומי הכלכלה, המשפטים, האידיאולוגיה והפוליטיקה. לא היה בתורכיה בזמנו יהודי מעורב יותר ממנו בחיים הציבוריים התורכיים. ספרו של פרופ' י"מ לנדאו מבוסס על עבודה ממושכת, שכללה בדיקה של עיתונים מרובים בשפות שונות, בספריות שבתורכיה ובאירופה, איסוף תיעוד בעל-פה, שימוש בארכיונו הפרטי של טקִינאלֶפּ, לרבות יומניו הפרטיים. בחלק הראשון של הספר מתוארים חייו של מואיז כהן ומפעלו, ונדונים רעיונותיו בתחומים שונים: עות'מאניזם, תורכיפיקאציה של המיעוטים, פאן-תורכיסם וכמאליזם. החלק השני של הספר כולל מבחר מגוון של דוגמאות מתוך כתביו הרבים של מואיז כהן. בסוף הספר ניתנת רשימה ראשונית של כל כתביו. מואיז כהן, שבחר לעצמו את הכינוי

תרם רעיונות חדשים לפאן-תורכיזם או לכמאליזם, אך עשה רבות להפצת האי-דיאולוגיות הללו (עמ' 25). לזה אוסיף, כי רעיונותיו לא השפיעו במיוחד על הקהילה היהודית בתורכיה. כדי להעריך

נכונה את אישיותו של טקינאלפ ואת רעיונותיו, יש לראותו בהקשר כולל של תולדות יהודי תורכיה ויחס השלטונות אליהם.